

Rákóczi-emlékek Csehországban

II. Rákóczi Ferenc tanulóévei Csehországhoz kapcsolódnak, itt végezte el középiskolai, s kezdte el egyetemi tanulmányait. Rákóczi életének e meghatározó szakaszáról szinte semmit sem tud az arra látogató magyar közönség.

Kollonics Lipót bíboros, a Rákóczi árvák hivatalos gyámja, az ifjú Rákóczi számára a császárhű jezsuitákat választotta. A fehérhegyi csata után Csehország az erőszakos rekatolizáció, németesítés és központosítás következményeként, a birodalom szilárd és megbízható tartományává vált. Hasonló sorsot szánt a bécsi kormányzat Magyarország számára is, érthető tehát, hogy a bíboros Rákóczit saját két unokaöccsével együtt épp a csehországi jezsuitákra bízta.

Rákóczi csehországi tartózkodásának első állomása a dél-csehországi Jindřichov Hradec volt (németül Neuhaus, a Fejedelem Új-háznak nevezte). 1688 április 3-án érkezett a városba, mely az előkelő konvertita főúri Slavata család birtokainak központja volt ebben az időben. Itt a tizenkét éves ifjúval szemben rendkívül szigorú rendszabályokat fogantatosítottak. Ezt a kollégium kéziratosa évkönyve a következőképpen írja le: „Hogy pedig tökéletesebben Társaságunk felügyelete alá kerüljön, a fenséges Lipót császár akaratából a szemináriumban rendelték neki szállást, szolgálzatmelyzetéből minden honjabeli férfiút eltávolítottak mellőle, hogy — a Császár szavai szerint — a császár hű alattvalói között annál biztosabban megtanulja tisztelni az isteni és emberi fenséget.”¹

Az időrendben negyedik csehországi jezsuita kollégiumot 1594-ben alapították. Az egyszerű, kiemelkedő stílusjegyek nélküli, kétemeletes épületet 1605-ben fejezték be. Az 1628—1632 években a kollégium részeként felépítették a Szent Mária Magdaléna-templomot. Rákóczit azonban az évkönyv szerint nem a kollégiumban szállásolták el, hanem elkülönítés és felügyelet céljából a szemináriumban rendeltek neki szállást. A szeminárium 1606 és 1608 között, a kollégium közvetlen közelében épült, reneszánsz stílusban, később kápolnával is ellátták (Szent Vitus-kápolna, 1642). Ennek nyomait, a különben sima homlokzaton, a megmaradt csücsíves ablakok alapján lehet felismerni. Az épület ma a városi múzeumnak ad otthont, s az időközben elhunyt dr. Jan Muk gondos munkája folytán Rákóczi-emlékszoba ismerteti az ifjú fejedelem itt töltött éveit.

A latin nyelv ismerete alapján Rákóczi a negyedik, azaz syntaxista osztályba került. Az emlékek, honvágy és a más szokású, nyelvű környezetbe kerülés azonban nehéz megrázkódtatást jelentett számára. Így, amint Vallomásaiban írja, egy egész hónap telt el, amíg bekapcsolódhatott a tanulásba. (Rákóczi Vallomásainak nagyobb részét 1908-ban Antonín Gottwald lefordította cseh nyelvre).

Az 1689-es évben Rákóczi folytatja tanulmányait a következő, poétikai osztályban, behatóan foglalkozva az antik klasszikusokkal, Vergiliusszal, Ovidiusszal. A gimnázium legfelső, rétorikai osztályába 1690-ben lépett. Itt elsősorban a híres római írók és szónokok műveit tanulmányozta. A latin nyelv szinte kizárólagos használata elhalványította anyanyelvi érzékét; erről egy, a nővérének címzett, helyenként romlott magyarsággal írott levele tanúskodik.

Rákóczi kiváló tanuló volt, amit az 1690-ben nagy sikerrel letett záróvizsga is tanúsít. A gimnázium igazgatója, Guttwirt atya, a jeles ifjú vizsgájának tiszteletére ki is adott egy verseskötetet. Ezzel a vizsgával be is fejeződött Rákóczi hároméves tartózkodása Jindřichov Hradecben, de mielőtt rátérnénk tanulóévei következő állomására, még egy magyar vonatkozású emléket szükséges ismertetnünk. Zrinyi Miklós, a szigetvári hős, 1564. szeptember 10-én e városban tartotta esküvőjét Rožmberk Évával. Az eseményt a vár középkori kápolnájának a falán egy cseh nyelvű emléktábla örökíti meg.

¹Szörényi László: Rákóczi csehországi tanulóévei. in: Rákóczi tanulmányok, Akadémiai 292. old.

1690 őszén már a híres, Mater Urbiumnak is nevezett Prágában tartózkodik Rákóczi. Lakhelye megválasztásakor most is igyekeztek elkülöníteni őt, elzárni kapcsolatait a külvilággal. Így ír erről az egykori évkönyv: „(hogy) . . . el legyen különítve az emberekkel való érintkezéstől, és biztonságban legyen, nehogy a lázadó magyarok, vagy éppen saját mostohaapja, Thököly, a hűtlenek zászlóvivője és vezére elrabolja; a régi épületben helyeztük el, hogy még a mi rendtagjainkkal se érintkezhesek.”²

A célnak jól megfelelt az újjvárosi jezsuita rendház a Szent Ignác-templom mellett. A rendház építéséhez, amely a mai Károly tér (Karlovo náměstí) délkeleti részében feküdt, néhány évtizedes előkészület után 1658-ban kezdtek hozzá. A hosszúkas, korai barokk stílusban épült rendház 1667-ben készült el véglegesen. Érdekes, hogy a jellegzetesen jezsuita Szent Ignác-templom jóval később, 1665 és 1678 között épült, sőt a főoltár csak 1690-ben, Rákóczi Prágába érkezése idejében lett elhelyezve. A hajdani rendház középső része 1945-ben légitámadás következtében megrongálódott, újraépítve ma körház.

Már a következő, 1691-es évben Rákóczit átköltöztetik az akkor frissen elkészült, a kisoldali tér (Malostranské náměstí) középső részét elfoglaló jezsuita fogadalmas házba. Hasonlóan az újjvárosi rendházhoz, a fogadalmas ház építéséhez is csak hosszas előkészületek után kezdtek hozzá. A kijelölt telken 1627 óta vásárolták fel a házakat. A lakosság jezsuitaellenes magatartása miatt az utolsó csak 1671-ben tudták megvásárolni a jezsuiták. Hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a fogadalmas háznak, az tanúsítja legjobban, hogy maga I. Lipót császár helyezte el az alapkövét, ünnepélyes keretek közt, 1673-ban. Az építést 1679-ig Jan Domenik Orsí vezette, saját tervei alapján. Halála után Francesco Lurago folytatta a munkálatokat. A korai barokk stílusú épületet, mint már említettük, 1691-ben fejezték be. A prágai barokk építészet csúcsteljesítménye, a gyönyörű Szent Miklós-templom mellett levő, négyszög alaprajzú épület túlméretezett nagyságával a kisoldali teret valóságos kettéválasztotta. Az épület homlokzata a tér nagyobbik, keleti oldala felé van tájolva, szemközt a kisoldali tanácsolóházzal. A homlokzat déli részén található eredeti portálé ovális boltívet képez, csúcsán lapos boltozat-kövel, amelyen IHS jeltés (Iesus hominum salvator — Jézus a világ üdvözítője) és a befejezés évszáma (1691) van. Az eredeti portálét hármás kögerenda zárja, amely fölött 1792-ből származó vázák és klasszicista virágfüzérek, valamint a cseh királyságot jelképező oroslán és kétfejű Habsburg-sas látható. A jezsuita rend megszüntetése után készült a másik, ma használatos portálé, amely a homlokzat északi részén található. Az épületben jelenleg a Károly Egyetem matematika — fizika kara kapott helyet.

Rákóczi első évi tanulmányai közt szerepel a metafizika, fizika, logika és rétorika. Noha az ifjú tudásra, ismeretszerzésre vágyott, az egyetem alacsony színvonala s a megfelelő szintű oktatók hiánya következtében, a tananyagból keveset ért meg és sajátít el. Érdeklődése ezért mindinkább a „tiszta tudomány”, a matematika felé fordul. A következő, 1691—1692 tanévben Rákóczi már a természettudományokat tanulmányozza. A hadiépítészet, ballisztika és az erődítéstan tudományának később nagy hasznát veszi.

Bár minduntalan ellenőrzik, külsőségekben már arisztokrataként él. Van titkára, inasa, hinton jár kirándulni, vadászni. Kedvenc szórakozása a biliárd. Német ruhát visel, magyarul szinte teljesen elfelejt. Azt gondolhatnánk, hogy már-már megfélemedezik mindenről, ami valaha is hazájához kötötte.

Ekkor következik be életében a jelentős fordulat. Az ifjú Rákóczit, amikor 1692 nyarán a jezsuita rendházak látogatására készült, Kollonics bíboros váratlanul Bécsbe rendelte. A gyámügyi jog meghosszabbításának a beleegyezését kérte Rákóczitól. Rákóczi, miután végre találkozhatott nővérével, hatására megtagadta Kollonicstól ügyei további intézését, nem folytatta tovább prágai tanulmányait és Csehországba sem tért-vissza többé.

A jövő évben emlékezünk meg a magyar nép szívében máig hősként emlegetett, a Habsburg-ellenes rendi felkelés vezetőjének, II. Rákóczi Ferenc fejedelem halálának 250. évfordulójáról. Ez a kerek évforduló nyomós ok arra, hogy az ünnepélyes megemlékezés ne csak Magyarországra korlátozódjék, hanem kiterjedjen olyan területekre, helyiségekre is, ahol Rákóczi megfordult és tartózkodott. Csehország e tekintetben fontos állomása Rákóczi életének. A fiatalság legfogékonyabb éveiben itt sajátította el a tudományt és a műveltséget, ami további életére nézve nagy jelentőségű volt. Mint említettük, Jindřichuv Hradecben Rákóczi-emlékszoba található, Prágában azonban semmi sem örökíti meg a fejedelem emlékét. Az előttünk

²I. m. 306. old.

³Az épület falán már található egy emléktábla, mely Tranoscius Györgynek (1592—1637) a 17. század elején itt állott iskolában folytatott tevékenységére emlékeztet.

álló jubileumi év méltó alkalom lehetne egy prágai Rákóczi-emléktábla létesítésére és 1985. április 8-i ünnepélyes felavatására. Az emléktábla elhelyezésére a kisoldali Szent Miklós-templom mellett, a mellékelt képen látható volt fogadalmas ház lenne a legalkalmasabb.³ Ez nyilvánvaló már az idegenforgalom szempontjából is, mivel az Óváros—Hradcsin vonal összekötőjétől, a Neruda utcától néhány lépésnyire van csupán.

Jó volna, ha a felvetett javaslattal az illetékes magyarországi szervek foglalkoznának, és a két ország közti kulturális együttműködés szellemében annak megvalósítását elősegítenék.

Csémy Tamás

Irodalmi honismeret a Szovjetunióban

Irodalmi honismeret. Ilyen címmel olvastunk nemrég egy „vidéken” kiadott és mégis elegáns külsejű szovjet könyvet. Talán nem érdektelen róla néhány szót szólni.

A kalugai terület (magyarosan: megye) irodalmi hagyományait, pontosabban: az itt született vagy itt rövidebb-hosszabb időt eltöltött orosz írónak a tájhoz való kötődését ismerteti — több évtizedes kutatómunkája eredményeként — a helyi lanárképző főiskola tanszékvezető tanára, *Alekszej Pehtyerev*.

Kaluga neve a magyar olvasó számára nem sokat mond. Pedig ezen a ma már háromszázéves lélekszámú megyeszékhelyen dolgozta ki századunk első éveiben Konsztantyin Ciolkovszkij az űrrepülés elméleti alapjait; nem véletlen, hogy itt, az Oka partján létesült az első „kozmosz múzeum”. A város 1971-ben ünnepelte 600 éves fennállását. A harmadmagyarországnyi terület központi fekvése (Moszkvából jó három óra alatt odavis a villanyvonat), és változatos tájai is szerepet játszhattak abban, hogy az orosz szellem megannyi nagysága megfordult itt.

Szinte alig van az orosz irodalomnak olyan jelentős alakja, aki ne járt volna erre felé. Háromszor volt ide, a borovszki kolostorba száműzve Avvakum protópópa, az óhitűek író-profétája. (S nyomában híve, a Szurikov híres képéről világszerte ismert Morozova bojárasszony.) Itteni falujában élt a 18. század híres felvilágosult írója, az Akadémia elnöke, Jekatyerina Daskova is. Szibériai száműzetése után erre felé élte le utolsó éveit Ragyicssev, az első orosz forradalmár író. Kalugai földön kezdte partizánharcait a napóleoni idők híres huszárköltője, Davidov. Apósa birtokán sokszor megfordult itt, a Szuhodrev folyócska partján Puskin. Gogol látogatásairól a helyi múzeum számos tárgyi emléke is beszél. A megye déli szélén is vadászott a fiatal Turgenyev s egyik legpoétikusabb jobbágyalakjának, a szókratészi homlokú és gyakorlati észjárású Hor-nak a neve — egy falu nevében — máig fennmaradt. Dosztojevszkij nem csupán rendszeres vendége volt a Kozelszk melletti Optino-monostornak, a „Karamazov-fivérek”-ben — Zoszima sztarec otthonaként — meg is örökölte. Tolsztoj a közeli Samorgyino kolostorába utazott gyakorta: nővére, Marija Lvovna volt itt a főnökösszony. Fárastó szahalini utazása után festő barátjával, Levitannal erre vett nyaralót Csehov és itt írta számos ismert művét. Néhány évig Kalugába volt száműzve az Októberi Forradalom leendő első kulturális népbiztosa, Lunacsarszkij. Futurista korában felolvasóköretje során elvetődött a városba Majakovszkij is. Gyermekkorában szinte minden nyarat Tarusza kies táján töltötte Marina Cvetajeva. Élete utolsó másfél évtizedét ugyancsak Taruszában élte le Pausztovszkij. A háború alatt megfordult erre — és írt is a tájról — Erenburg és Szimonov, Alekszej Tolsztoj és Tvardovszkij. A megyei ifjúsági lap munkatársaként kezdte pályáját Bulat Okudzava s első regényét is egy itteni almanach közölte.

Az irodalmi-honismereti könyv felépítése — igen logikusan — időrendi s ezen belül személyekre tagolódik. Így mindenkit könnyen meg lehet találni, jóllehet legalább félezer írónak a tájhoz kötődéséről ad számot a szerző. Ezzel párhuzamosan kibontakozik az az oadaó munka is, amelyet a hagyományörző kalugaiak az irodalmi emlékhelyek ápolása terén fejtenek ki. Személyes tapasztalataink is vannak arról, milyen feltő gondoskodással restaurálják. Optino-monostorban Dosztojevszkij házát és Polotnyanij Zavodban a Puskin-t látott falakat. Szép mellékszobor tanúskodik az utókor emlékezetéről Bogimovban — Csehové. Kozelszkben márvány emléktábla jelzi: itt szállt meg többször Turgenyev. Magában Kalugában az új, pazar színházépület ormán hatalmas betűk hirdetik: az egykori száműzött, Lunacsarszkij az intézmény névadója.

Két magyar vonatkozást is találunk a könyvben. Hidas Antal — végleges hazatérése előtt — többször üdült feleségével, Kun Agnessel a festői Taruszában. És évtizedekig a megyeszékhely főiskoláján tanított a szegedi József Attila Tudományegyetem filológiai tanszékén annak idején hosszabb ideig tanárkodó Anatolij Karpov irodalomtörténész professor.

Ez a távirati tömörségű felsorolás csupán egy töredékét jelezheti a szerző által összegyűjtött és példásan rendezett anyagnak. Maga a könyv, világos felépítésével, szemléletes előadómódjával, de még igenes nyomdai kivitelezésével is igazi „iskolapélda” lehet a cselekvő honismerettel foglalkozók számára.

Fenyvesi István